۱۲۳-۱۴۰

تجارب معلمان از مقاومت دانش‌آموزان در برابر هنجارهای مدرسه

پروین بهاری[۱] ◉ واقف دلخوش[۲] ◉ دکتر بهبود یاری‌قلی[۳] ◉ دکتر غلامرضا گل محمدنژاد بهرامی[۴]

چکیده: هدف پژوهش حاضر توصیف تجارب زیسته معلمان از مقاومت دانش‌آموزان در برابر هنجارهای مدرسه بود. این پژوهش به روش کیفی با رویکرد پدیدارشناسی انجام شده است. به‌منظور احصای تجارب، ۱۵ نفر از معلمان با روش نمونه‌گیری هدفمند تا رسیدن به اشباع نظری انتخاب شدند. داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و عمیق گردآوری و به روش هفت‌مرحله‌ای کلایزی، با نرم‌افزار MAXQDA 2020 تحلیل شدند. پس از بررسی معتبر بودن داده‌ها از سوی مشارکت‌کنندگان، ۱۸۱ کد به‌دست آمد که در قالب ۶ مضمون اصلی و ۲۲ مضمون فرعی تلخیص شدند. یافته‌ها نشان دادند که نقض ارزشها (نقض قوانین آموزشی، نقض قوانین انضباطی، نقض ارزشهای اخلاقی و نقض ارزشهای اجتماعی)، صلاحیتهای معلمی (سبک تدریس، تعامل بین معلم و دانش‌آموز، فن کلاس‌داری، حفظ شأن و شخصیت دانش‌آموز و سعهٔ صدر و گذشت)، اختلالات رفتاری در نوجوانی (رفتارهای ناسازگارانه، نیاز به توجه، قدرت‌طلبی و تقلید و الگوپذیری)، عملکرد خانواده (بازخورد تربیت خانواده در مدرسه، انسجام خانواده، ضعف پیوند بین خانواده و مدرسه، نظارت خانواده‌ها و اختلاف طبقاتی خانواده‌ها)، تعامل نوجوان با همسال (تسلیم فشار همسالان و همنوا شدن با همسالان) و آسیبهای رسانه و فضای مجازی (تغییر ارزشها و ترویج رفتارهای ناسالم)، مهم‌ترین مضامین اصلی و فرعی در تجارب معلمان است. از این رو دانش‌آموزان با توجه به اختلالات رفتاری در نوجوانی، آسیبهای موجود در خانواده، مدرسه، گروه همسالان و فضای مجازی در برابر هنجارهای مدرسه مقاومت می‌کنند.

کلید واژگان: مقاومت در برابر هنجارها، مدرسه، معلمان، پدیدارشناسی

☑ تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۴/۲۱ ☑ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱/۲۰

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد تحقیقات آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.
Email: bahari.pv@gmail.com

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد تحقیقات آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.
Email: v.73delkhosh@gmail.com

۳. **نویسنده مسئول:** دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.
Email: b.yargholi@azaruniv.ac.ir

۴. دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.
Email: dr.golmohammadnajad@azaruniv.ac.ir

مقدمه و بیان مسئله

نظام آموزش و پرورش از مهم‌ترین و گسترده‌ترین نظامهای هر جامعه محسوب می‌شود که مسئولیت خطیر آموزش و انتقال هنجارها و ارزشها به دانش‌آموزان را عهده‌دار است. رکن اصلی و مهم نهاد تعلیم و تربیت مدرسه است. دانش‌آموزان در مدرسه مدت زمانی را به دور از خانواده و در تعامل با همسالان خود سپری می‌کنند؛ ضمن این تعاملات دانش‌آموز نخستین تجربه‌های زندگی اجتماعی خود را به‌دست می‌آورد. بی‌شک مدرسه با نهادینه کردن اخلاق و جامعه‌پذیری درست، مهم‌ترین نهاد در دستیابی افراد جامعه به ارزشهای والا و توسعهٔ پایدار است. مدرسه با ایجاد قواعد رفتاری ارزشمند و جامعه‌پذیری صحیح در قالب هنجارهای مدرسه، می‌تواند زمینه‌ساز تحول در نظام اجتماعی باشد.

هنجار متناظر است با قواعد و قوانین و با هرآنچه از الزامات درونی و بیرونی که زیربنای رفتار کلی جامعه را تشکیل می‌دهد. هنجارها عنوان ارزشهای بنیادین جامعه را دارند که در نظم اجتماعی، گذار پیدا کرده و در سپر دستورگرایی، ساختاری قانونمند ایجاد می‌کنند (جهان‌بین و گرجی ازندریانی، ۱۳۹۸). هنجار معادل واژهٔ نرم[1] است. مونی[2] و همکاران (۲۰۰۰) نرم را قواعد و شیوه‌هایی تعریف کرده‌اند که افراد در انجام دادن کارها به آن رجوع می‌کنند و هدایتگر و رهبری‌کنندهٔ رفتار انسان است. درواقع هنجارها، معیارهایی‌اند که دانش‌آموزان براساس آن تصمیم می‌گیرند کدام اعمال خوب است و کدام اعمال خوب نیست تا مسیر حرکت خود را براساس آن تراز کنند (کولیکانت و پولاک[3]، ۲۰۰۴).

دانش‌آموزان بخش مهمی از دوران کودکی و نوجوانی خود را در مدرسه سپری می‌کنند و گسترش آموزش شیوه‌های رفتاری و هنجارهای اجتماعی در مدرسه برای سازگاری اجتماعی، عاطفی و تحصیلی آنها امری حیاتی است. هنجارها نقشی مهم را در تنظیم و نحوهٔ روابط افراد در میان گروهها دارند (پهار[4] و همکاران، ۲۰۲۰). آموزش ارزشها و هنجارها در مدرسه موجب توسعهٔ جامعه‌پذیری دانش‌آموزان می‌شود و نظام تعلیم و تربیت با آموزشهای خود مانع ضعف و قرارگیری افراد در برابر هجوم ارزشها، نابهنجاریها و اندیشه‌ها می‌شود (امینی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۹). باوجود تلاشهای نظام آموزش و پرورش برای جامعه‌پذیر کردن دانش‌آموزان، همواره در آنها مقاومتهایی در برابر هنجارهای مدرسه وجود دارد. محیط مدرسه می‌تواند یکی از میدانهای نمایش هنجارشکنی یا انحرافات رفتاری باشد، چراکه دانش‌آموزان زمان زیادی از روز را در مدرسه و کلاس سپری می‌کنند و ممکن است تحمل تعدادی از هنجارها را نداشته یا نسبت به آن بی‌تفاوت عمل کنند (ایمان و همکاران، ۱۳۹۵). برپایهٔ اهداف کلان آموزش و پرورش نابهنجاری در مدارس دارای سه بعد تربیتی، انضباطی و آموزشی است و می‌تواند ریشه در محیطهای اجتماعی از جمله خانواده و مدرسه داشته باشد (عابدینی و جعفری، ۱۳۹۷).

1. Norm
2. Moony
3. Kolikant & Pollack
4. Pehar

هیرشی[1] در نظریهٔ کنترل اجتماعی[2] بیان می‌کند که پیوند فرد با جامعه مهم‌ترین عامل همنوا شدن یا همنوا نشدن فرد با جامعه است (رستمی و راد، ۱۳۹۲). هیرشی عامل اصلی پیروی از هنجارهای اجتماعی را خانواده می‌داند (عابدینی و جعفری، ۱۳۹۷). همچنین گاتفردسون[3] و هیرشی در نظریهٔ دیگر به نام نظریهٔ خودکنترلی[4]، ریشه نابهنجاریها را کنترل ضعیف فرد بر رفتارهای خود می‌دانند. تیرنی[5] (۲۰۰۶) اظهار می‌دارد براساس نظریه خودکنترلی، میزان خودکنترلی به شیوه‌های اجتماعی شدن فرد در خانواده و روشهای تربیتی والدین بستگی دارد (علیوردی‌نیا و شهریاری یانه‌سری، ۱۳۹۸). خانواده به‌منزلهٔ یک نهاد غیر رسمی و مدرسه در حکم یک نهاد رسمی در رسالت جامعه‌پذیری و درونی کردن ارزشها همواره نقش متفاوتی ایفا می‌کنند. این تفاوت گاهاً موجب ایجاد تعارضات شدید در دانش‌آموزان به‌هنگام پیروی از هنجار می‌شود و می‌تواند ناشی از نوع هنجارهایی باشد که این دو نهاد تصمیم به درونی کردن آن دارند یا می‌تواند ناشی از شیوه‌های تربیتی (مثبت و منفی) باشد که در فرایند جامعه‌پذیری به‌کار گرفته می‌شوند (چلبی، ۱۳۷۵؛ به نقل از ذوالفقاری زعفرانی و علی‌نیا، ۱۳۹۱). همچنین ویژگیهای روانی-اجتماعی محیط مدرسه و کلاس درس اگر به شیوه‌ای باشند که جو روانی نامناسب و پیوند ضعیف مدرسه با دانش‌آموز را ایجاد کنند، ممکن است زمینه بروز رفتارهای نابهنجار را در دانش‌آموزان فراهم آورد. بدیهی است محیط یادگیری را که اقدامات مدیریتی، حمایتی و آموزشی معلمان ایجاد می‌کند بر رفتارها، واکنشهای عاطفی و یادگیری دانش‌آموزان تأثیرگذار است (آلونسو-تاپیا و رویز-دیاز[6]، ۲۰۲۲). عدم آگاهی معلم از سبکهای کلاس‌داری و مدیریتی ممکن است موجب مقاومت تعدادی از دانش‌آموزان در برابر هنجارهای مدرسه و کلاس شود تا جایی که همسالان خود را نیز به انجام دادن اجباری رفتارهای نابهنجار سوق دهند (رینکه[7] و همکاران، ۲۰۱۴).

مقاومت دانش‌آموزان در برابر هنجارهای مدرسه می‌تواند زمینه‌ساز مشکلات و آسیبهای اجتماعی باشد. هنجارشکنی دانش‌آموزان ممکن است سبب شود که آنان حس همکاری و انسجام کمتری داشته باشند و دچار انزوا و تعارض بیشتری شوند و درنهایت احساس علاقه به مدرسه و عزت‌نفس اجتماعی، عمومی و تحصیلی در آنها کاهش یابد (لانینگا-واینن[8] و همکاران، ۲۰۲۱). همچنین بدون ایجاد نظم و انضباط و حفظ نظم، معلمان نمی‌توانند در کار آموزش دانش‌آموزان موفق عمل کنند (گاهونگو[9]، ۲۰۱۸). نتایج مطالعات انجام گرفته نیز همگی بر نقش رعایت هنجارها در سلامت اجتماعی و موفقیت معلمان

1. Hirschi
2. Social control theory
3. Gottfredson
4. Self-control theory
5. Tierney
6. Alonso-Tapia & Ruiz-Díaz
7. Reinke
8. Laninga-Wijnen
9. Gahungu

تأکید دارند (آلوئه[1] و همکاران، ۲۰۱۴؛ سونمز گونگور[2] و همکاران، ۲۰۲۲؛ دافی و نسدال[3]، ۲۰۱۰).

در زمینهٔ هنجـارهای مدرسـه و عوامل مؤثر بر آن متغیرهای متعـددی در قالب مطالعات گوناگون مورد بررسی قرار گرفته است. به‌عنوان نمونه نادرنژاد و همکاران (۱۳۹۹) طی یک پژوهش کیفی به بررسی عوامل سوءرفتار دانش‌آموز در مدارس متوسطه و راهکارهایی برای مدیریت کلاس پرداختند و به این نتیجه رسیدند که عوامل برون‌کلاسی (مانند خانواده، جامعه و رسانه) و عوامل مدرسه‌ای (فضای فیزیکی و روانی، ضعف ارتباطی مدیران، الگوسازی نامناسب) از عـوامل به‌وجودآورندهٔ سوءرفتار در دانش‌آموزان است. همچنین عوامل درون‌کلاسی که شامل عوامل مرتبط با معلم از جمله سبک تدریس، رویکرد معلم، مدیریت کلاس و صلاحیت حرفه‌ای معلم است و عوامل مربوط به خود دانش‌آموز که شامل ضعف علمی، کمبود انگیزه و اختلالات رفتار است از عوامل مؤثر بر سوءرفتار دانش‌آموزان است. عابدینی و جعفری (۱۳۹۷) در مطالعه‌ای به بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با گرایش به نابهنجاری اجتماعی در بین دانش‌آموزان متوسطه دوره اول پرداختند و به این نتیجه رسیدند که معاشرت با دوستان ناباب، استفاده از رسانه‌های نوظهور و ساختار تعاملات اعضای خانواده با گرایش به نابهنجاری رابطهٔ معنادار دارد که معاشرت با دوستان ناباب در تبیین رفتار نابهنجار از بیشترین سهم برخوردار است. در پژوهشی دیگر سلیمی بجستانی و همکاران (۱۳۹۶) به بررسی عوامل مؤثر بر نابهنجاریهای رفتاری دانش‌آموزان در سطوح مختلف تحصیلی پرداختند و به این نتیجه رسیدند که عوامل مؤثر بر نابهنجاریهای رفتاری دانش‌آموزان شامل پنج مقوله اصلی (عوامل مدرسه‌ای، اجتماعی، خانوادگی، فردی و همسالان) است. همچنین دریافتند که عوامل مؤثر بر رفتارهای نابهنجار دانش‌آموزان حاصل کنش و واکنشهای میان خانواده و جامعه است.

دیتریش و کوهن[4] (۲۰۲۱) در پژوهشی به بررسی نقش قومیتی دانش‌آموز، کیفیت تدریس معلم، روابط معلم-دانش‌آموز و روابط دانش‌آموزان با یکدیگر بر قلدری دانش‌آموزان متوسطه در کلاس پرداختند و به این نتیجه رسیدند که رفتارهای قلدرانه دانش‌آموزان با قومیت، کیفیت تدریس معلم در کلاس و کیفیت تعامل میان معلم و دانش‌آموزان و دانش‌آموزان با یکدیگر رابطه دارد. همچنین دریافتند که مدارس با سطوح بالای رفتار قلدری در میان دانش‌آموزان نیاز دارند تا بر ارتقای حرفه‌ای مهارت برقراری تعامل و مهارتهای آموزشی در معلمان تمرکز کنند. وانگ[5] و همکاران (۲۰۱۹) در یک مطالعهٔ طولی به بررسی هنجارهای اجتماعی نوجوانان در خانواده، گروه همسالان و مدارس و پیوند دادن نمایهٔ هنجارهای اجتماعی با رفتارهای مخاطره‌آمیز نوجوانان پرداختند و به این نتیجه رسیدند که اکثر مشارکت‌کنندگان هنجارهای ناسازگار را تجربه کرده‌اند که ۳۰٪ رشد هنجاری پرخطر، ۴۰٪ رشد هنجاری

1. Aloe
2. Sönmez Güngör
3. Duffy & Nesdale
4. Dietrich & Cohen
5. Wang

کم‌خطر و فقط بخش کوچکی از نمونه‌ها، هنجارهای اجتماعی همگرا را در محیطهای مختلف تجربه کرده‌اند و دریافتند که بروز رفتارهای مخاطره‌آمیز با گذشت زمان با ویژگیهای منحصر به فرد رشدی، اجتماعی - جمعیتی و روانی -اجتماعی همراه است. چرچ[1] و همکاران (۲۰۱۲) در یک مطالعهٔ طولی ۱۴ساله به بررسی عوامل پیش‌بینی‌کنندهٔ بزهکاری (عزت‌نفس، گروه همسالان و انسجام خانوادگی) جوانان بسیار فقیر و عمدتاً سیاه‌پوست آمریکایی پرداختند و نشان دادند که در طول زمان میزان بزهکاری در نوجوانان افزایش چشمگیری دارد و میزان بزهکاری در پسران بیشتر از دختران است. درضمن اثر متغیر همسالان بر بزهکاری در طول زمان در پسران ثابت، اما در دختران حالت افزایشی دارد. همچنین دریافتند که میان عزت‌نفس و انسجام خانوادگی بالا با بزهکاری رابطهٔ منفی وجود دارد. در پژوهشی دیگر لی[2] و همکاران (۲۰۱۲) به بررسی ارتباط زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی، دین‌داری، فرهنگ‌پذیری و بزهکاری در میان نوجوانان پرداختند و به این نتیجه رسیدند که میان تعصب مذهبی و بزهکاری رابطهٔ معکوس وجود دارد و همچنین دریافتند که فرهنگ‌پذیری با افزایش بزهکاری ارتباط دارد.

باتوجه به آنچه گذشت و براساس مطالعات صورت گرفته می‌توان بیان کرد که مقاوت دانش‌آموزان در برابر هنجارهای مدرسه و گرایش آنها به رفتارهای نابهنجار یکی از معضلات اساسی در نظام تعلیم و تربیت است. همچنین یکی از ویژگیهای دوره نوجوانی مقاومت در برابر هنجارهای خانواده و مدرسه است. نابهنجاریهای دانش‌آموزان در کلاس درس حتی اگر تعداد آنها معدود باشد، منجر به هدر رفتن زمان و مختل شدن روند یادگیری و آسیب رساندن به روند آموزش سایر دانش‌آموزان کلاس می‌شود. بر اساس مطالعات صورت گرفته، این مسئله می‌تواند پیامدهای ناگواری مانند افت تحصیلی دانش‌آموزان، فرسودگی شغلی در معلمان، مشکلات و آسیبهای اجتماعی را در پی داشته باشد. اگرچه تا به امروز مطالعات بسیار در ارتباط با هنجارها انجام گرفته ولی اغلب این مطالعات عوامل مؤثر بر نابهنجاریها را به‌صورت کمّی مورد بررسی قرار داده‌اند. در مطالعات صورت گرفته مشارکت‌کنندگان اغلب دانش‌آموزان بوده‌اند و کمتر مقاومت در برابر هنجارهای مدرسه از دیدگاه معلمان مورد بررسی قرار گرفته است. ازآنجایی که یکی از ویژگیهای مهم و مورد پذیرش همگان بررسی عمیق و همه‌جانبه موضوعات مورد بحث است، این پژوهش در نظر دارد تا مقاوت دانش‌آموزان در برابر هنجارهای مدرسه را برپایه تجربه زیسته معلمان مدارس تبیین کند.

روش تحقیق

این پژوهش به روش کیفی با رویکرد پدیدارشناسی توصیفی انجام شده است. پدیدارشناسی سعی دارد به توصیف ذات تجربیات بپردازد. پدیدارشناسی هوسرل[3]، پژوهشی توصیفی است که تنها بر ساختار

1. Church
2. Lee
3. Husserl’s phenomenology

تجربه متکی باشد و توجهی به شواهد تجربی و استدلالهای منطقی ندارد. چنین پژوهشی در پی روشن کردن ماهیت ساختارها به‌صورتی است که در آگاهی ظاهر شده‌اند (کلاین و وستکات[1]، ۱۹۹۴).

مشارکت‌کنندگان پژوهش حاضر معلمان رسمی مدارس متوسطه شهرستان ماکو در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ بودند و برای انتخاب آنها از رویکرد هدفمند ملاکی و معیار اشباع نظری استفاده شده که پس از انجام دادن ۱۵ مصاحبه، اشباع نظری به‌دست آمده است. ملاکهای گزینش مشارکت‌کنندگان دارا بودن حداقل پنج سال سابقهٔ معلمی و حضور در مدارس، داشتن رضایت و انگیزه بالا برای شرکت در فرایند پژوهش بود. برای گردآوری داده‌ها از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و عمیق استفاده شده است. مصاحبه با یک سؤال کلی دربارهٔ تجارب معلمان از مقاومت دانش‌آموزان در برابر هنجارهای مدرسه آغاز شده و سؤالات بعدی با توجه به توصیفات ارائه شده از سوی معلمان در طول مصاحبه، برای دستیابی به اطلاعات عمیق‌تر پرسیده شد. مدت زمان انجام دادن هر مصاحبه ۴۰ تا ۶۰ دقیقه به طول انجامیده است. به منظور رعایت ملاحظات اخلاقی ضمن دادن توضیح به مشارکت‌کنندگان دربارهٔ کاربرد اطلاعات، از آنها برای ضبط مصاحبه‌ها اجازه گرفته شد و بلافاصله متن مصاحبه‌ها بی‌کم و کاست و دقیق، پیاده و حروفچینی شدند.

در این پژوهش داده‌ها با به‌کارگیری روش هفت‌مرحله‌ای کلایزی و نرم‌افزار MAXQDA 2020 دسته‌بندی و تحلیل شدند. به این ترتیب ابتدا متن هر مصاحبه به‌مثابه یک کل مورد توجه قرار گرفت و در نرم‌افزار جملات معناداری که حاوی تجربه معلمان بود، مشخص شد و هر عبارت که بیانگر معنا و تفکر اساسی مشارکت‌کنندگان بود، کدگذاری شد. در این مرحله جمعاً ۱۸۱ کد به‌دست آمد. پس از استخراج کدها، مرتبط بودن آنها با جملات اصلی و اولیه با همکاری شرکت‌کنندگان مورد بررسی قرار گرفت، سپس کدها بر اساس وجه اشتراکات و همپوشانی مفاهیم در هم ادغام شدند و ۲۲ زیرمضمون اساسی مشترک تشکیل شد که بنابر نقاط اشتراک به تعداد ۶ مضمون تلخیص داده شدند.

به‌منظور تأیید روایی و صحت داده‌ها از چهار معیار اعتبار، قابلیت اطمینان، تأییدپذیری و انتقال‌پذیری استفاده شد. برای اطمینان از معتبر بودن داده‌ها، یافته‌های پژوهش به مشارکت‌کنندگان بازگردانده شدند و آنها هماهنگ بودن یافته‌ها را با تجربیات خود تأیید و تصدیق کردند. همچنین فرایند کدگذاری را پژوهشگران جداگانه انجام دادند. نزدیکی کدهای حاصل از نتایج کدگذاری، نشان‌دهندهٔ اعتماد بالای یافته‌های پژوهش بود. در معیار تأییدپذیری تلاش شده است که از هر گونه سوگیری در فرایند مصاحبه و استخراج مضامین دوری شود.

یافته‌ها

در این پژوهش ۱۵ معلم مشارکت داشتند. از این تعداد، ده تن مرد و پنج تن زن بودند که مشخصات آنها در جدول شماره ۱ ذکر شده است.

1. Klein & Westcott

جدول ۱. مشخصات مشارکت‌کنندگان در پژوهش

کد افراد	جنسیت	مدرک و رشته تحصیلی	سابقه تدریس
کد ۱	مرد	کارشناسی ارشد ریاضیات	۱۳
کد ۲	مرد	کارشناسی مطالعات اجتماعی	۶
کد ۳	مرد	کارشناسی زبان انگلیسی	۹
کد ۴	زن	کارشناسی علوم تجربی	۱۲
کد ۵	زن	کارشناس ارشد ادبیات فارسی	۲۱
کد ۶	مرد	کارشناسی فیزیک	۱۴
کد ۷	زن	کارشناسی ارشد روانشناسی	۱۵
کد ۸	مرد	کارشناسی ارشد زیست شناسی	۷
کد ۹	مرد	کارشناسی ریاضیات	۶
کد ۱۰	مرد	کارشناسی ارشد زیست شناسی	۲۸
کد ۱۱	مرد	کارشناسی ارشد روانشناسی	۱۱
کد ۱۲	مرد	کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی	۷
کد ۱۳	مرد	کارشنارسی ارشد زبان عربی	۱۰
کد ۱۴	زن	کارشناسی ادبیات فارسی	۶
کد ۱۵	زن	کارشناسی ارشد زبان انگلیسی	۱۰

در این بخش از پژوهش داده‌های به‌دست آمده با نرم‌افزار MAXQDA 2020 کدگذاری شدند و ۶ مضمون اصلی و ۲۲ مضمون فرعی از متن مصاحبه‌ها به‌دست آمد.

جدول ۲. مضامین اصلی و فرعی تجارب معلمان از مقاومت دانش‌آموزان در برابر هنجارهای مدرسه

مضمون اصلی	مضمون فرعی	فراوانی
نقض ارزشها	نقض قوانین آموزشی	۱۰
	نقض قوانین انضباطی	۱۳
	نقض ارزشهای اخلاقی	۹
	نقض ارزشهای اجتماعی	۱۷
صلاحیتهای معلمی	سبک تدریس	۶
	تعامل بین معلم و دانش‌آموز	۱۲
	فن کلاس‌داری	۱۱
	حفظ شأن و شخصیت دانش‌آموز	۲
	سعهٔ صدر و گذشت	۴
اختلالات رفتاری در نوجوانی	رفتارهای ناسازگارانه	۶
	نیاز به توجه	۱۰
	قدرت‌طلبی	۱۰
	تقلید و الگوپذیری	۶
عملکرد خانواده	بازخورد تربیت خانواده در مدرسه	۷
	انسجام خانواده	۱۶
	ضعف پیوند بین خانواده و مدرسه	۳
	نظارت خانواده‌ها	۹
	اختلاف طبقاتی در خانواده‌ها	۸
تعامل نوجوان با همسال	تسلیم فشار همسالان	۲
	همنوا شدن با همسالان	۱۰
آسیبهای رسانه و فضای مجازی	تغییر ارزشها	۵
	ترویج رفتارهای ناسالم	۵

نقض ارزشها

ارزشها رگه‌های اصلی فرهنگ هر جامعه‌اند که باورهای افراد را درباره آنچه خوب، مناسب یا بد است، تشکیل می‌دهند و معمولاً از هنجارها سرچشمه می‌گیرند.

۱. **نقض قوانین آموزشی:** با توجه به مجموع داده‌های گردآوری شده نقض قوانین آموزشی دانش‌آموزان بیشتر مربوط به مختل کردن فرایند تدریس و ارزشیابی است. *«یکی از دانش‌آموزان همیشه موقع امتحان اگر کسی ورقه را بهش نشان نمی‌داد و تقلب نمی‌گفت طرف را به دعوا کردن تهدید می‌کرد. وقتی که می‌خواستم بگم فلان صفحه را بخوان بلد بود، من می‌دیدم که بلده ولی نمی‌خواند»* **(کد ۱۲)**. *«موردی داشتم که اینها با هم هماهنگ می‌شدند تا موقع تدریس نظم کلاس را با حرف زدن برهم بزنند و در درس و انجام تکالیف هم واقعاً ضعیف بودند»* **(کد ۱۳)**.

۲. **نقض قوانین انضباطی:** بنابر گفتهٔ مشارکت‌کنندگان، نقض قوانین انضباطی در عمل رفتارهایی مانند تأخیر در ورود به کلاس، صحبت کردن خارج از نوبت، برهم زدن نظم کلاس و ... را شامل می‌شود. *«دانش‌آموزانی داشتم که در نظم ورود و خروج همیشه مشکل داشتند و با تأخیر می‌آمدند. دانش‌آموز دیگری بود که فقط در کلاس درس می‌خندید و تیکه‌پراکنی داشت»* **(کد ۱)**. *«در یک مورد دیگر، پنجره‌های مدرسه رو به حیاط بود و چند نفری توپ رو برمی‌داشتند و می‌زدند به پنجره کلاسهایی که معلم در حین تدریس بود»* **(کد ۱۳)**.

۳. **نقض ارزشهای اخلاقی:** ارزشهای اخلاقی اساس رفتارها، تعاملات اجتماعی، احساسات ریشه‌ای و هماهنگی هستند که تمام اعضای یک جامعه در آن سهیم می‌باشند (مرادی و محمدی‌فر، ۱۳۹۹). اغلب معلمان نقض ارزشهای اخلاقی در مدارس را در بی‌احترامی به معلم، اذیت و آزار دانش‌آموزان ضعیف و بددهنی عنوان کردند. *«یک بار در کلاسم تدریس می‌کردم و اینها مدام حرف می‌زدند، آخرش عصبانی شدم و گفتم لال شین؛ یکی از اون پشت گفت خودت لال شو، این تجربه تلخی برای خرد شدنم داخل جمع کلاس بود»* **(کد ۹)**. *«مورد داشتیم که از لحاظ قلدری با بچه‌های ضعیف‌تر از خودشان دعوا می‌کردند و اذیتشان می‌کردند»* **(کد ۱۳)**.

۴. **نقض ارزشهای اجتماعی:** در عمل به رفتارهای معینی گفته می‌شود که بر اساس ارزشهای جامعه شکل گرفته‌اند و با رعایت آن جامعه، نظام پیدا می‌کند (حسن‌زاده، ۱۳۸۲). مشارکت‌کنندگان نقض ارزشهای اجتماعی در مدارس را در وضعیت ظاهری، آوردن وسایل غیر مجاز به مدرسه بیان کردند. *«دومین سال تدریسم دانش‌آموزی داشتم طرز پوشش و حرف زدنش طوری بود که سعی می‌کرد یه‌جوری خودش را شخصیتی منفی نشان بدهد؛ لباسهای خارج از عرف مثلاً کفشهای پاشنه بلند، پیراهن مشکی و با طرز راه رفتن عجیب که مثلاً می‌خواست وانمود کند اهل دعواست و بچه‌ها ازش بترسند. خیلی مواقع در مدرسه دعوا راه می‌انداخت»* **(کد ۱۲)**.

◉ صلاحیتهای معلمی

معلم مسئول مستقیم ایجاد نظم و انضباط در کلاس است. وی باید با فنون کلاس‌داری آشنا باشد؛ معلم باید مهارت لازم برای تحت فرمان درآوردن دانش‌آموزان سرکش را بدون تنش و کشمکش داشته باشد و به‌یاد داشته باشد که سخت‌گیری و تحقیر مانع هنجارشکنی در کلاس نیست (نادرنژاد و همکاران، ۱۳۹۹).

۱. **سبک تدریس:** به‌عقیدهٔ اکثر مشارکت‌کنندگان، سبک تدریس معلم می‌تواند در کاهش نابهنجاریها مؤثر باشد. *«دبیر باعث شده که دانش‌آموز نابهنجار بار بیاد. اگر برای هر دانش‌آموز با توجه به استعداد کشف شده، توسط دبیر مربوطه فعالیت و سوأل مطرح شود، کلاس برای این دانش‌آموزان به محیطی شاد و قابل درک تبدیل می‌شود و مرتب در این کلاسها حضور پیدا می‌کنند»* **(کد ۵)**. *«اوایل خدمت تجربه زیادی نداشتم تا بتوانم تدریس و درس را برای دانش‌آموزان جذاب کنم و در کلاسها مورد داشتم که باهم هماهنگ شده بودند تا حین تدریس نظم کلاس را برهم بزنند»* **(کد ۱۳)**.

۲. **تعامل بین معلم و دانش‌آموز:** با توجه به گفته‌های مشارکت‌کنندگان، روابط اجتماعی بالای معلم، رفیق شدن با دانش‌آموز و شنیدن صحبتهای دانش‌آموز می‌تواند موجب پیروی از هنجارها در کلاس باشد. *«اگر ما می‌توانستیم نظرات مخالف دانش‌آموزان را تحمل کنیم و بپذیریم و باهم شاد باشیم و مثل رفیق رفتار می‌کردیم قطعاً کنترل کلاس و اثربخشی تدریسها بیشتر می‌شد»* **(کد ۱۰)**. *«به نظرم معلمانی که اصلاً با دانش‌آموزان رابطه عاطفی برقرار نمی‌کنند و کاری به‌وضعیت روحی دانش‌آموزان ندارند و فقط در این فکر هستند که تدریس انجام بشه و برن، باعث لجبازی دانش‌آموزان می‌شوند در این مواقع دانش‌آموزان با درس نخواندن و متلک انداختن نظم کلاس را برهم می‌زنند»* **(کد ۱۵)**.

۳. **فن کلاس‌داری:** از نظر مشارکت‌کنندگان، اصولی که معلم در اداره کلاس به‌کار می‌برد می‌تواند زمینه‌ساز رعایت هنجارها و گرایش به نابهنجاریها باشد. *«راهکار اول برای دانش‌آموزانی که فعالیت انجام نمی‌دهند و یا در کلاسها حضور ندارند یک تنبیه جزئی هست که در حد کم کردن یک‌نمره کافی است. چون دانش‌آموزان به نمره حساسیت زیادتری نشان می‌دهند، اخراج دانش‌آموز از کلاس و یا اطلاع به والدین در همان لحظه فراموش می‌شود ولی این نمره کم تا آخر سال در دفتر نمره و ذهن دانش‌آموز ماندگار است. یکی دیگر از راهکارهای مناسب جهت جلوگیری از غیبت و انجام ندادن فعالیت پیگیریهای مستمر توسط خود دبیر هست که شاید اگر دانش‌آموزی بداند حضورش و درسش برای دبیرش تا این اندازه اهمیت دارد رفتارش بهتر می‌شود»* **(کد ۵)**. *«من شاهد بودم معلمی که تجربه کافی نداشته در مدیریت کلاس، حین تدریس مجبور می‌شد همیشه یکی از دانش‌آموزان را مسئول برقراری نظم کلاس کند»* **(کد ۷)**.

۴. **حفظ شأن و شخصیت دانش‌آموز:** بنابر داده‌های به‌دست آمده حفظ شأن و شخصیت دانش‌آموز، موجب تعلق بیشتر وی به کلاس و مدرسه خواهد شد. حتی اگر دانش‌آموز هنجارشکنی کند، معلم می‌تواند روشهای تنبیهی به کار ببرد که موجب بی‌احترامی نشود. *«خرد کردن دانش‌آموز در جمع همکلاسیها یکی از مواردی است که باعث ناسازگاری بیشتر دانش‌آموز با معلم می‌شود خصوصاً دانش‌آموزان در سن نوجوانی بر روی این موضوع خیلی حساس هستند و ضربه خواهند خورد و واقعاً این روش برای من در کلاس جواب‌گو بوده شاید به دلیل رودربایستی دیگر نتونسته بعضی رفتارها را در کلاس انجام دهد ولی در غیر این صورت لجبازی بیشتری از دانش‌آموز حتی دوستان وی مشاهده خواهد شد»* **(کد ۴)**. *«معتقدم شخصیت جوان را اگر در جمع خراب کنیم ممکن است هر کاری انجام دهد. معلم باید با دانش‌آموزان نابهنجار قبل از خرد کردنشان در جمع و توهین و تنبیه، به‌صورت خصوصی صحبت و مسئله را ریشه‌یابی کند. ما باید صحبتهای دانش‌آموز را بشنویم بالاخره ما معلم هستیم و باید این رفتارها را بلد باشیم»* **(کد ۱۰)**.

۵. **سعهٔ صدر و گذشت:** داشتن گذشت و سعهٔ صدر یکی از هنرهای معلمی است که از طریق آن می‌تواند فضای کلاس و تدریس را آرام نگه دارد. *«نباید نسبت به رفتار دانش‌آموز حساس بود. خودم اوایل خدمت خیلی سخت می‌گرفتم و این کار بیشتر دانش‌آموزان را به انجام بی‌انضباطی وا می‌داشت ولی کم‌کم به این نتیجه رسیدم که بهتره از بعضی رفتارها چشمپوشی کرد»* **(کد ۴)**. *«اگر گاهی از اشتباه جزئی آنان چشمپوشی شود بهتر و با اشتیاق فراوان در محیط درس و مدرسه حضور می‌یابند و چه بسا در مراحل بعدی خودشان انتظار دارند که دبیر، هم‌سطح دانش‌آموزان دیگر از آنان انتظار داشته باشد»* **(کد ۵)**.

اختلالات رفتاری در نوجوانی

نوجوانی دوره شکل‌گیری هویت و شخصیت فردی و اجتماعی است. در این دوره فرد با استفاده از آزمایش و بررسی ارزشها ارائه شده از سوی والدین، همسالان و جامعه نظام ارزشی خود را درونی می‌کند (آریچاک[1] و همکاران، ۲۰۱۵). بنابراین این دوره از رشد با بروز نابسامانیها و اختلالات رفتاری و روانی همراه است.

۱. **رفتارهای ناسازگارانه:** گاهی نوجوان رفتارهایی از خود نشان می‌دهد که با نظر معلمان، اولیا و دوستان سازگاری ندارد. این رفتارها ریشه در دوران بلوغ دارد. *«چیزی که من بیشتر شاهد آن بودم و الان هم هستم بحث ناسازگاری دانش‌آموزان بود. این دانش‌آموزان دو گروه هستند. بعضی با همکلاسیهای خود ناسازگارند و در مقابل نظرات همدیگر جبهه می‌گیرند، به‌خصوص این موضوع در کلاس و در انجام کارهای گروهی قابل مشاهده بود. بعضی از دانش‌آموزان با معلم ناسازگارند*

1. Arıcak

که با رفتارهایی در کلاس باعث برهم زدن نظم کلاس می‌شوند و تا جایی که من می‌دانم به دلیل اقتضای سن می‌باشد» **(کد ۴)**. *«رفتارهای نابهنجاری که من در طول خدمتم در مدارس متوسطه شاهد آن بودم، بیشتر داشتن رفتارهای ناسازگارانه و پرخاشگری است و در بین دانش‌آموزانی مشاهده می‌شد که احساس نیاز به دیده شدن داشتند»* **(کد ۱۵)**.

۲. **نیاز به توجه:** با توجه به تجربیات معلمان، عدم توجه و محبت والدین به فرزندان اختلالات رفتاری و روانی را در پی دارد. *«وقتی پدر و مادر توجهی به فرزند خود و سخنانش ندارند و ویژگیهای مثبت فرزندان خود را نمی‌بینند و نسبت به آن بی‌توجه هستند عزت‌نفس دانش‌آموز پایین می‌آید. این دانش‌آموزان اغلب با دو حالت در مدرسه خود را نشان می‌دهند؛ عده‌ای گوشه‌گیر و افسرده می‌شوند و عده‌ای هم به‌صورت بی‌نظمی و رفتارهای نابهنجار و برهم زدن نظم مدرسه سعی در بیشتر نشان دادن خود و جلب توجه دارند»* **(کد ۷)**. *«در این دوره نابهنجاری بعضی از دانش‌آموزان به‌خاطر کمبود محبت از طرف خانواده خصوصاً با داشتن خواهر و برادر تازه به‌دنیا آمده در منزل می‌باشد که باعث می‌شود در مدرسه خودنمایی کنند»* **(کد ۱۵)**.

۳. **قدرت‌طلبی:** نوجوانان در پی کسب استقلال، علیه معلمان و همسالان خود طغیان می‌کنند. *«دانش‌آموزان ما خواسته یا ناخواسته ارزشهای مدرسه را گاهاً زیر پا می‌گذارند که شاید یکی از دلایل این باشد که بخواهند در بین گروه همسالان خود به‌عنوان فردی جرأتمند شناخته شوند»* **(کد ۵)**. *«تعدادی دانش‌آموز بودند که سعی می‌کردن خودشان را یک سروگردن بالاتر از بقیه ببینند. بالاخره حس جوانی اقتضا می‌کرد که خودنمایی بیشتر باشد»* **(کد ۱۰)**.

۴. **تقلید و الگوپذیری:** با توجه به تجربیات معلمان، دانش‌آموز در این دوره اشخاص مورد علاقه خود و رسانه‌ها را مرجع رفتارشان قرار می‌دهند که در موارد زیادی، الگوبرداریها نامتعارف است. *«دانش‌آموزی داشتم که از لحاظ مدل موی سر شبیه گلابی بود و وقتی ازش پرسیدم این چه وضعیه گفت آقا مد هست»* **(کد ۳)**. *«بچه‌ها در این سن از شبکه‌های مختلف ماهواره‌ای از مدلهای موی سر و پوشش افراد الگوبرداری می‌کنن در مواردی دیگر با آدمای بیرون و ناخلف بزرگ‌تر از خودشان در کوچه و بازار می‌گشتند و اینها تأثیر زیادی داشت»* **(کد ۹)**.

◉ عملکرد خانواده

عملکرد خانواده به معنای تواناییهای خانواده در حفظ نظام خانواده، حل کردن تعارضها، انسجام خانواده، موفقیت در الگوهای انضباطی و حفظ حد و مرز بین افراد و اجرای مقررات حاکم بر نهاد خانواده است (طهرانی‌مقدم و شریعت‌باقری، ۱۳۹۷).

۱. **بازخورد تربیت خانواده در مدرسه:** با توجه به اظهارات مشارکت‌کنندگان، خانواده در تعلیم و تربیت کودکان نقشی مهم ایفا می‌کند و شیوه‌های نادرست تربیتی خانواده به‌صورت رفتارهای

نابهنجار در مدرسه خود را نشان می‌دهد. *«تعدادی از خانواده‌ها با توجه به شیوه تربیتی و فرزندپروری که دارند و با سخت‌گیریهای بیش از حد در محیط خانواده و داشتن شیوه تربیتی مستبدانه باعث می‌شوند دانش‌آموزان در محیط خارج از خانه و خانواده به انجام برخی از هنجارشکنیها بپردازند»* **(کد ۱۴)**. *«نافرمانی چنین افرادی در محیط خانواده شکل می‌گیرد و در صورتی که خانواده، کنترل و تربیت نکند، به جامعه و مدرسه تسری پیدا می‌کند. بهتر است دوران تربیت صحیح فرزند در دوران کودکی و ابتدایی که بچه‌ها فرمان‌پذیرتر هستند شکل بگیرد»* **(کد ۱۱)**.

۲. **انسجام خانواده:** تعاملات سالم و مثبت اعضای خانواده با یکدیگر و پیوند عاطفی افراد خانواده باهم، انسجام خانواده نام دارد (فیلد و دوکوسلاو[1]، ۲۰۰۹). *«دانش‌آموزانی بودند که به دلایلی مانند طلاق والدین، با یکی از والدین خود یا پدربزرگ و مادربزرگ خود زندگی می‌کردند. این افراد اغلب دارای مشکل بودند»* **(کد ۴)**. *«من فکر می‌کنم نابهنجاریها ریشه در خانواده دارد. دانش‌آموزی داشتم که روزی نبود دعوا به‌پا نکند؛ رفتارهاش ریشه در خانواده داشت چون پدر و مادرش مشکل داشتند و داخل خانواده جنگ و دعوا دیده بود، برای همین بیشتر اهل دعوا بود. مشکلات خانوادگی ریشه این رفتارها هستند»* **(کد ۱۲)**.

۳. **ضعف پیوند بین خانواده و مدرسه:** براساس تجربیات معلمان، در اکثر موارد نابهنجاری، خانواده‌های دانش‌آموزان پیوند ضعیفی با مدرسه دارند یا به صحبتهای اولیای مدرسه توجه ندارند. *«با بعضی از خانواده‌ها اگر به خاطر بی‌انضباطی دخترشان صحبت می‌شد به هیچ عنوان قبول نمی‌کردند دخترشان چنین کاری انجام داده. دلیل اصلی هم شاید ارتباط ضعیف خانواده‌ها با مدرسه و در نهایت بی‌اعتمادی به مدرسه باشد»* **(کد ۴)**. *«عدم ارتباط نهادهای رسمی آموزشی و پرورشی با نهادهای غیر رسمی می‌تواند از عوامل دیگر انحرافات دانش‌آموزان باشد»* **(کد ۱۰)**.

۴. **نظارت خانواده‌ها:** نظارت درست والدین بر رفتار و اعمال دانش‌آموز بیرون از محیط خانواده نقشی مهم در کنترل رفتار و هنجارپذیری آنها دارد. *«به خانواده اطلاع داده می‌شد که دخترشان در کلاس با همکلاسیها یا با معلم ناسازگار است یا اینکه گوشی میاره مدرسه، تعدادی از این خانواده‌ها براشون کاری عادی بود و می‌گفتند خب چه اشکالی دارد گوشی آورده، این باعث می‌شد دانش‌آموز از حمایت والدین سوء استفاده کند»* **(کد ۴)**. *«متأسفانه باید بگم خانواده‌ها اصلاً تمرکز و کنترل لازم را ندارند. عدم کنترل والدین در تجربیات تدریس من بیشترین مورد را داشته»* **(کد ۶)**.

۵. **اختلاف طبقاتی خانواده‌ها:** باتوجه به تجربیات معلمان، مدرسه و کلاس درس جایی است که دانش‌آموزانی با سطوح مختلف فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی را در خود جای داده است، بنابراین بروز مقاومتها دور از انتظار نیست. *«من معتقدم چون در هر کلاسی انواع دانش‌آموزان با سطوح*

1. Field & Duchoslav

فرهنگی مختلف کنار هم حاضر می‌شوند نباید انتظار مدینه فاضله را داشت و تا حدی گستردگی فرهنگی و شخصیتها طبیعی است» **(کد ۳)**.

◉ تعامل نوجوان با همسال

حضور دانش‌آموز در مدرسه، وی را در جمع گروه همسال قرار می‌دهد. تعامل با دوستان ناباب در بروز کژرفتاریها و نابهنجاریها تأثیرگذار است. همسالان بخشی از زندگی نوجوانان، جهت جامعه‌پذیر شدن آنها را تشکیل می‌دهند (قربانی و جمعه‌نیا، ۱۳۹۷).

۱. **همنوا شدن با همسالان:** با توجه به نظرات معلمان، جمع شدن همسالان در کنار هم موجب همنوا شدن آنها و گرایش به رفتارهای نابهنجار می‌شود. *«خودم شاهد بودم، دانش‌آموز در پایه هفتم بسیار منضبط و مؤدب بوده ولی اواخر سال تحصیلی تحت تأثیر دوستان به طرف رفتارهای نابهنجار مثل برهم زدن نظم کلاس، انجام ندادن تکالیف و بی‌اعتنایی به قوانین مدرسه سوق داده شده»* **(کد ۴)**. *«خودمان در فضای شاد و حتی در محیط مدرسه این را تجربه کرده‌ایم که یک دوست تا چه اندازه رفتار و عملکردش تحت تأثیر همنشین قرار می‌گیرد. به نظر من در فضای مدرسه با شناختی که از دانش‌آموزان داریم هر سال کلاس دانش‌آموزان را عوض کنیم تا دانش‌آموزانی که در طول سال تحصیلی یک باند یا گروه نابهنجار را تشکیل داده‌اند از هم جدا شوند»* **(کد ۵)**.

۲. **تسلیم فشار همسالان:** بر اساس دیدگاه مشارکت‌کنندگان، نوجوان بیش از افکار خود، تسلیم نظرات دوستان خود است. *«در یکی از مدارس شاهد بودم که دانش‌آموزان تحت فشار چند نفر از همکلاسیها با تشکیل گروه و برنامه‌ریزی در زنگهای تفریح نظم کلاس را برهم می‌زدند تا درس پرسیده نشود»* **(کد ۷)**.

◉ آسیبهای رسانه و فضای مجازی

رسانه و شبکه‌های مجازی دارای مزایا و معایب زیادی هستند که هم موجب پیشرفت و هم باعث آسیبهای فرهنگی، اجتماعی و روانی خواهند شد که یکی از آسیبهای بزرگ آن ایجاد بحران هویتی و اختلال در شکل‌گیری شخصیت افراد می‌باشد (اسلامی و جهانگیر، ۱۳۹۶).

۱. **ترویج رفتارهای ناسالم:** بر اساس مصاحبه‌های انجام شده، فضای مجازی موجب قبح‌شکنی برخی نابهنجاریها می‌شود و محتواهای غیر اخلاقی شبکه‌های اجتماعی می‌توانند رفتارهای ناسالم را در میان نوجوانان ترویج دهند. *«معتقدم فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی و شبکه‌های ماهواره‌ای که اغلب موارد، محتوایی نه‌چندان سالم را ترویج می‌دهند، بسیار حائز اهمیت هستند. وقتی دانش‌آموز در این فضا انواع مدل موی سر و انواع پوششهای خارج از چارچوب جامعه ما را می‌بیند، ناخودآگاه به فکر تقلید می‌افتد»* **(کد ۶)**.

۲. **تغییر ارزشها:** باتوجه به دیدگاه مشارکت‌کنندگان، فضای مجازی می‌تواند موجب تعارض ارزشها شود و هنجارها را تحت تأثیر خود قرار دهد. *«من هر سال دو سه هفته بعد از شروع مدارس یه تکه کاغذ به دانش‌آموزان دادم و گفتم که حرف دلتان را بنویسید؛ هرچی دوست دارید بنویسید. اکثراً می‌بینم که تهاجم فرهنگی وجود دارد. این گوشیها و رسانه‌ها، بچه‌ها را به مسیرهای دیگری سوق می‌دهند. واقعاً بچه‌ها اذیت می‌شوند»* **(کد ۹)**. *«فضای مجازی ارزشهای بچه‌ها را خیلی عوض کرده است. به‌عنوان مثال من در مورد ارزشهای جامعه برایشان صحبت می‌کردم؛ می‌دیدم خیلی به ارزشهای جامعه مانند احترام به بزرگتر و ادب و منزلت انسانی پایبند نیستند»* **(کد ۱۳)**.

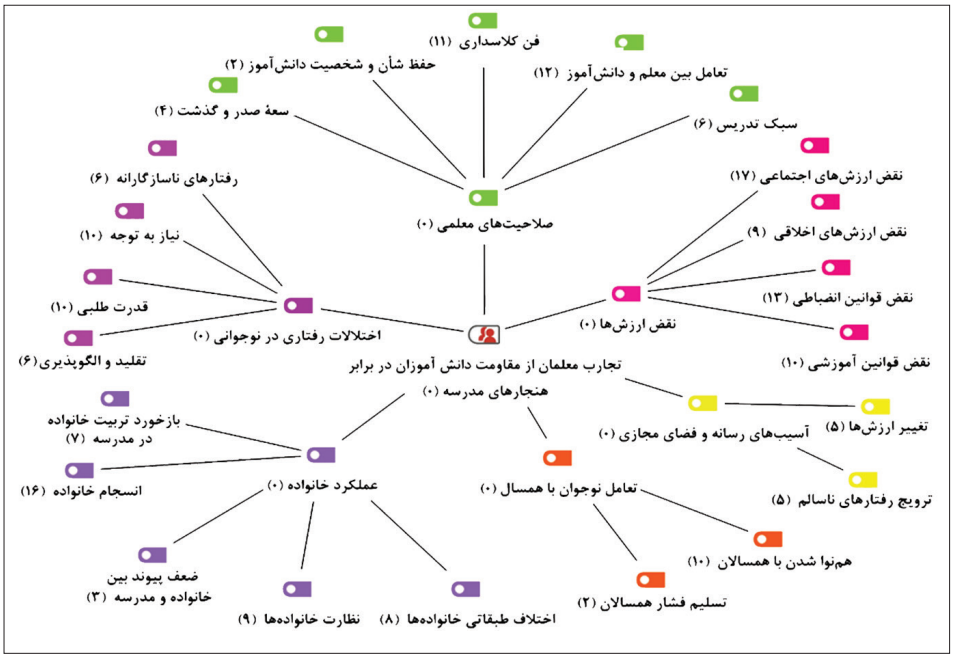

نمودار ۱. شبکه مضامین تجارب معلمان از مقاومت دانش‌آموزان در برابر هنجارهای مدرسه

بحث و نتیجه‌گیری

پس از خانواده مدرسه رسالت مهم درونی کردن ارزشها و هنجارها در افراد را عهده‌دار است. از این رو این نهاد آموزشی و پرورشی می‌تواند مکانی برای بروز مقاومت در برابر هنجارها در دانش‌آموزان باشد. این موضوع یکی از معضلات نظام آموزشی است و می‌تواند آثار سوء بر پیکره فرایند تعلیم و تربیت به‌جای بگذارد. بنابراین هدف پژوهش حاضر بررسی مقاومت دانش‌آموزان در برابر هنجارهای مدرسه از دیدگاه معلمان مدارس بود. در این پژوهش ۱۸۱ کد در قالب ۶ مضمون اصلی و ۲۲ مضمون فرعی مورد بررسی

قرار گرفت. نخستین مضمون اصلی، نقض ارزشها بود. براساس تجربیات معلمان، دانش‌آموزان با نقض قوانین آموزشی و انضباطی یا در مواردی با نقض ارزشهای اخلاقی و اجتماعی، در برابر هنجارها مقاومت نشان می‌دهند که این امر ریشه در سایر مضامین استخراجی از جمله صلاحیتهای معلمی، اختلالات رفتاری در نوجوانی، عملکرد خانواده، تعامل نوجوان با همسال و آسیبهای رسانه و فضای مجازی دارد.

صلاحیتهای معلمی و مضامین فرعی آن، موضوعی بود که به‌صورت مکرر در تجربیات معلمان به آن اشاره شد. بر اساس یافته‌های این پژوهش تجربیات معلم در علاقه‌مند کردن دانش‌آموز به مباحث درسی و داشتن تعامل سازنده و توأم با احترام معلمان با دانش‌آموزان در نحوه رفتار دانش‌آموزان مؤثر است. یافته‌های این بخش با پژوهشهای دیتریش و کوهن (۲۰۲۱)، نادرنژاد و همکاران (۱۳۹۹)، حاضری و رضاپور (۱۳۹۲) و واکر[1] (۲۰۰۹) همسو بود. بنابراین می‌توان بیان کرد که معلم با نقشی فراتر از تدریس و با بهره‌گیری از صلاحیتهای حرفه‌ای و هنرهای خود در برقراری تعامل و داشتن گذشت و حفظ احترام دانش‌آموز می‌تواند مانع بروز نابهنجاریها در کلاس شود و دانش‌آموز را در مسیر بازنگری رفتارهای خود و شکل‌گیری و تثبیت شخصیت یاری کند.

مضمون سوم اختلالات رفتاری در نوجوانی بود. براساس دیدگاه معلمان، دانش‌آموزان در این سن با توجه به نیازهایی که دارند مدام در پی خودنمایی، جلب توجه و الگوپذیریهای نامتعارف از شبکه‌های اجتماعی‌اند که این اختلالات خود را به‌صورت انحرافات رفتاری مانند ناسازگاری، پرخاشگری، پوشش غیرمتعارف و قدرت‌طلبی نشان می‌دهند. یافته‌های این بخش با پژوهشهای نادرنژاد و همکاران (۱۳۹۹) و چرچ و همکاران (۲۰۱۲) همسو بود. نوجوانی دوره‌ای از رشد با تغییرات اساسی در ابعاد جسمی و روانی است. این تغییرات فشارهای روحی بسیار بر فرد وارد می‌کند. با توجه به تجربیات معلمان، قدرت‌طلبی، خودنمایی و الگوپذیری از ویژگیهای نوجوان است. عدم توجه و محبت به نوجوان به ویژه از سوی والدین می‌تواند زمینه‌ساز بروز انواع اختلالات رفتاری و نابهنجاریها شود.

عملکرد خانواده و مضامین فرعی آن موضوع مهم و شاخص در تجربیات معلمان بود و تقریباً همهٔ معلمان به آن اشاره داشتند. با توجه به دیدگاه معلمان شیوه‌های نادرست تربیتی در خانواده‌ها، نبود تعاملات سازنده میان والدین و فرزندان، مشکلات موجود در خانواده‌ها و ضعف پیوند عاطفی میان اعضای خانواده می‌تواند رفتار دانش‌آموزان را تحت تأثیر قرار دهد که درنهایت نتایج آن به‌صورت مقاومت در برابر هنجارها در محیط مدرسه بروز پیدا می‌کند. نتایج این بخش از پژوهش با پژوهشهای عابدینی و جعفری (۱۳۹۷)، ماتسونه و کامودکا[2] (۲۰۱۹) و چرچ و همکاران (۲۰۱۲) همسو بود. بنابراین می‌توان بیان کرد که خانواده مهم‌ترین نقش را در درونی کردن ارزشها دارد. در صورتی که خانواده‌ها زمان لازم را به تربیت فرزندان اختصاص ندهند یا با عملکرد خود سبب ایجاد تعارض در نوع هنجارهای دو نهاد خانواده و مدرسه شوند، قطعاً مدرسه نیز تحت تأثیر آن با مشکل مواجه می‌شود.

1. Walker
2. Mazzone & Camodeca

تعامل با همسال یکی دیگر از مضامین بود. بنابر تجارب مشارکت‌کنندگان، دانش‌آموزان در جمع همسالان خود یا تحت تأثیر رفتار و یا تحت فشار همسالان با آنها همراه می‌شوند. فشار همسالان معمولاً خلاف ارزشهای دانش‌آموز است، بنابراین رفتار دانش‌آموز در این مواقع در تضاد با ارزشهاست. این نتایج با پژوهشهای عابدینی و جعفری (۱۳۹۷)، چرچ و همکاران (۲۰۱۲) و آزاد و همکاران (۲۰۱۸) همسو بود. همنوا شدن با همسالان در دوره نوجوانی انکارناپذیر است. اگر فشار و هنجارهای ایجاد شده در گروه همسالان در تضاد با ارزشهای فرد باشد، وی را به سوی نابهنجاریها می‌کشاند؛ بنابراین نظارت درست والدین در زمینه انتخاب دوست ضروری است.

آسیبهای رسانه و فضای مجازی آخرین مضمون به‌دست آمده بود. یافته‌ها نشان داد، به‌کارگیری نادرست و الگوپذیری نامطلوب دانش‌آموزان از محتواهای شبکه‌های اجتماعی و شبکه‌های ماهواره‌ای موجب ترویج رفتارهای نامناسب و تغییر ارزشها می‌شود. نتایج این بخش با پژوهشهای نادرنژاد و همکاران (۱۳۹۹) و عابدینی و جعفری (۱۳۹۷) همسو بود. بنابراین می‌توان بیان کرد که با گسترش شبکه‌های اجتماعی، خطرات استفاده نادرست از آن نیز افزایش می‌یابد و محتواهای غیر اخلاقی موجود در فضای مجازی عاملی برای تخریب شخصیت نوجوان می‌شود. این فضا با ترویج هنجارهای متعارض، زمینه را برای بروز رفتارهای نامناسب و خلاف ارزشها و هنجارهای جامعه، مدرسه و خانواده فراهم می‌کند.

به‌طورکلی می‌توان نتیجه گرفت که محیط مدرسه پذیرای دانش‌آموزانی است که هریک درون خانواده‌هایی با عملکرد متفاوت پرورش یافته‌اند. با توجه به اینکه دوره متوسطه همزمان با بحران نوجوانی در دانش‌آموز است، شیوع اختلالات رفتاری و تأثیرپذیری از همسالان و فضای مجازی در این دوره شایع‌تر است. بنابراین مدارس متوسطه جلوه‌گاه بروز هنجارشکنیهایی‌اند که می‌توان تا حدی با صلاحیتهای حرفه‌ای معلم و نظارت درست خانواده‌ها کنترل شود. دربارهٔ محدودیتهای پژوهش می‌توان به عدم دسترسی آسان به معلمان باتجربه به‌دلیل شیوع بیماری کرونا و تعطیل بودن مدارس و همچنین عدم دسترسی به تجارب مدیران، معاونان و مشاوران مدارس برای رسیدن به اطلاعات عمیق‌تر اشاره کرد. عدم همکاری شماری از معلمان برای انجام دادن و ضبط کردن مصاحبه‌ها، یکی‌دیگر از محدودیتهای این پژوهش بود. براساس یافته‌های پژوهش حاضر به خانواده‌ها پیشنهاد می شود که به‌منظور پیشگیری از بروز انحرافات رفتاری در فرزندان خود، آسیبهای شناسایی شده در این پژوهش را مورد توجه قرار دهند. به مسئولان و مدیران آموزش و پرورش پیشنهاد می‌شود که با برگزاری کارگاههای آموزشی، خانواده‌ها را با شیوه‌های فرزندپروری صحیح آشنا کنند. همچنین مدارس با تشکیل دادن جلسات آموزش خانواده، والدین را در نظارت درست بر فرزندان برای دوست‌یابی و استفاده صحیح و کنترل‌شده از فضای مجازی یاری کنند. گذشته از این، پیشنهاد می‌شود که دوره‌های آموزشی کارآمد برای آشنایی معلمان با شیوه‌های مدیریت کلاس، تعامل با دانش‌آموزان و سبک تدریس مناسب برگزار شود. به پژوهشگران آتی نیز پیشنهاد می‌شود که تجارب زیسته خانواده‌ها و دانش‌آموزان را در زمینه مقاومت دانش‌آموزان در برابر هنجارهای مدرسه بررسی کنند.

منابع

REFERENCES

اسلامی، علی و جهانگیر، زهرا. (۱۳۹۶). شبکه‌های اجتماعی مجازی، آسیب‌شناسی روانی و فرهنگی در خانواده. *اولین کنفرانس بین‌المللی فرهنگ، آسیب شناسی روانی و تربیت*، تهران، دانشگاه الزهرا.

امینی‌زاده، مینا؛ نیکنام، مژگان و جهانگیر، پانته‌آ. (۱۳۹۹). مدل‌یابی عوامل پیش‌بینی سوء استفاده عاطفی در دانش‌آموزان دختر دبیرستانی و رابطه آن با میزان جامعه‌پذیری آنان. *پژوهش اجتماعی*، ۱۲ (۴۸)، ۱۶۷-۱۹۶.

ایمان، محمدتقی؛ بهمنی، لیلا و دل‌آور، مریم‌سادات. (۱۳۹۵). سنجش جامعه‌شناختی نابهنجاری‌های رفتاری دانش‌آموزان (مورد مطالعه: شهر شیراز). *توسعه اجتماعی*، ۱۰ (۳)، ۱۳۹-۱۵۸.

جهان‌بین، سیدعبادالله و گرجی‌ازندریانی، علی‌اکبر. (۱۳۹۸). چیستی هنجار در ساحت نظم اجتماعی و نظم حقوقی. *فصلنامه مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران*، ۴۹ (۳)، ۷۷۷-۸۰۰.

حاضری، علی‌محمد و رضاپور، اسماعیل. (۱۳۹۲). مطالعه برخی عوامل مؤثر بر بروز مقاومت دانش‌آموزان در برابر هنجارهای مدرسه: بررسی دبیرستان‌های شهر تهران. *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۱۴ (۴)، ۳۵-۶۲.

حسن‌زاده، رمضان. (۱۳۸۲). نقش و کارکردهای نهادهای آموزشی در انتقال ارزش‌های اجتماعی-فرهنگی. *نوآوری‌های آموزشی*، ۲ (۲)، ۶۴-۴۹.

ذوالفقاری زعفرانی، رشید و علی‌نیا، علیرضا. (۱۳۹۱). بررسی رابطه نهاد خانواده و مدرسه با گرایش دانش‌آموزان به هنجارهای اجتماعی در مقطع متوسطه منطقه رودهن. *پژوهش اجتماعی*، ۴ (۱۶)، ۶۳-۸۱.

رستمی، نیر و راد، فیروز. (۱۳۹۲). بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با گرایش دانش‌آموزان به رفتارهای نابهنجار: مطالعه دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه شهر اهر. *مطالعات جامعه‌شناسی*، ۵ (۲۰)، ۵۵-۷۵.

سلیمی‌بجستانی، حسین؛ محمدی جلالی فراهانی، مجتبی؛ دلاور، علی؛ فرحبخش، کیومرث و معتمدی، عبدالله. (۱۳۹۶). عوامل مؤثر در نابهنجاری‌های رفتاری دانش‌آموزان: تحقیقی کیفی. *مجله مطالعات ناتوانی*، ۷، ۱-۶.

طهرانی‌مقدم، حامد و شریعت‌باقری، محمدمهدی. (۱۳۹۷). ارتباط عملکرد خانواده با مسئولیت‌پذیری و ارضای نیازهای روانی پایه دانش‌آموزان پسر دبیرستانی. *فصلنامه خانواده‌پژوهی*، ۱۴ (۲)، ۲۲۱-۲۳۵.

عابدینی، صمد و جعفری، حمیرا. (۱۳۹۷). بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با گرایش به نابهنجاری اجتماعی در بین دانش‌آموزان متوسطه دوره اول شهر خلخال در سال تحصیلی ۹۴-۹۳. *پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران*، ۷ (۲)، ۳۷-۵۲.

علیوردی‌نیا، اکبر و شهریاری‌یانه‌سری، نگار. (۱۳۹۶). بررسی رفتار انحرافی دانشجویان: ارزیابی توان تبیینی نظریه‌های کلاسیک فشار و کنترل. *جامعه‌پژوهی فرهنگی*، ۸ (۲)، ۹۱-۱۱۶.

قربانی، علیرضا و جمعه‌نیا، سکینه. (۱۳۹۷). نقش عوامل اجتماعی (خانواده، مدرسه و گروه همسالان) در جامعه‌پذیری دانش‌آموزان استان گلستان. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۹ (۲)، ۱۱۳-۱۲۸.

مرادی، علی و محمدی‌فر، نجات. (۱۳۹۹). بررسی تأثیر ارزش‌های اخلاقی بر تمایل مردم به رفتارهای خیرخواهانه در بستر ویروس کرونا (مورد مطالعه: کرمانشاه). *اسلام و مطالعات اجتماعی*، ۸ (۳)، ۱۵۰-۱۸۲.

نادرنژاد، بهزاد؛ عبداللهی، فردین و باتمانی، فردین. (۱۳۹۹). عوامل سوءرفتار دانش‌آموزان در مدارس متوسطه: راهکارهایی برای مدیریت کلاس. *مدیریت مدرسه*، ۸ (۲)، ۷۹-۹۹.

Aloe, A. M., Shisler, S. M., Norris, B. D., Nickerson, A. B., & Rinker, T. W. (2014). A multivariate meta-analysis of student misbehavior and teacher burnout. *Educational Research Review*, *12*, 30-44.

Alonso-Tapia, J., & Ruiz-Díaz, M. (2022). Student, teacher, and school factors predicting differences in classroom climate: A multilevel analysis. *Learning and Individual Differences*, *94*, 102-115.

Arıcak, O. T., Dündar, Ş., & Saldaña, M. (2015). Mediating effect of self-acceptance between values and offline/online identity expressions among college students. *Computers in Human Behavior*, *49*, 362-374.

Azad, A., Ginner Hau, H., & Karlsson, M. (2018). Adolescent female offenders' subjective experiences of how peers influence norm-breaking behavior. *Child and Adolescent Social Work Journal*, *35*(3), 257-270.

Church, W. T. II, Tomek, S., Bolland, K. A., Hooper, L. M., Jaggers, J., & Bolland, J. M. (2012). A longitudinal examination of predictors of delinquency: An analysis of data from the Mobile Youth Survey. *Children and Youth Services Review, 34*(12), 2400-2408.

Dietrich, L., & Cohen, J. (2021). Understanding classroom bullying climates: The role of student body composition, relationships, and teaching quality. *International Journal of Bullying Prevention*, *3*, 34-47.

Duffy, A. L., & Nesdale, D. (2010). Group norms, intra-group position and children's aggressive intentions. *European Journal of Developmental Psychology*, 7(6), 696-716.

Field, C., & Duchoslav, R. (2009). Family influence on adolescent treatment outcomes. In W. T. O'Donohue, & L. W. Tolle (Eds.), *Behavioral approaches to chronic disease in adolescence: A guide to integrative care* (pp. 47-54). Springer Science + Business Media.

Gahungu, A. (2018). Indiscipline and safety in public schools: Teachers and principals at odds. *International Journal of Research in Education and Science*, *4*(2), 375-390.

Klein, P., & Westcott, M. R. (1994). The changing character of phenomenological psychology. *Canadian Psychology / Psychologie canadienne*, *35*(2), 133-158.

Kolikant, Y. B.-D., & Pollack, S. (2004). Establishing computer science professional norms among high-school students. *Computer Science Education*, *14*(1), 21-35.

Laninga-Wijnen, L., van den Berg, Y. H. M., Mainhard, T., & Cillessen, A. H. N. (2021). The role of aggressive peer norms in elementary school children's perceptions of classroom peer climate and school adjustment. *Journal of Youth and Adolescence, 50*(8), 1582-1600.

Lee, G., Yim, K., Curry, T., & Rodriguez, S. F. (2012). The relevance of social and cultural contexts: Religiosity, acculturation and delinquency among Korean Catholic adolescents in Southern California. *The Social Science Journal*, *49*(4), 537-544.

Mazzone, A., & Camodeca, M. (2019). Bullying and moral disengagement in early adolescence: Do personality and family functioning matter? *Journal of Child and Family Studies*, *28*(8), 2120-2130.

Mooney, L., Konx, D., & Schacht, C. (2000). *Understanding social problems* (2nd ed.). Wadsworth, Belmont.

Pehar, L., Čorkalo Biruški, D., & Pavin Ivanec, T. (2020). The role of peer, parental, and school norms in predicting adolescents' attitudes and behaviours of majority and different minority ethnic groups in Croatia. *PLoS ONE, 15*(1), Article e0227512.

Reinke, W. M., Stormont, M., Herman, K. C., Wang, Z., Newcomer, L., & King, K. (2014). Use of coaching and behavior support planning for students with disruptive behavior within a universal classroom management program. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders, 22*(2), 74-82.

Sönmez Güngör, E., Tunca, D., Çelebi, C., Gündüz, A., Karaer, G., Kandemir, G., & Akvardar, Y. (2022). Descriptive norms influence alcohol use among high-school students: A social norms study from Istanbul. *Journal of Substance Use*, *27*(2), 91-97.

Walker, J. M. T. (2009). Authoritative classroom management: How control and nurturance work together. *Theory into Practice*, *48*(2), 122-129.

Wang, Y., Chen, M., & Lee, J. H. (2019). Adolescents' social norms across family, peer, and school settings: Linking social norm profiles to adolescent risky health behaviors. *Journal of Youth and Adolescence*, *48*(5), 935-948.

Quarterly Journal of
Education

Teachers' Experiences of Students Resisting School Norms

P. Bahaari[1] ◉ V. Delkhosh[2] ◉ B. Yaargholi, Ph.D.[3] ◉ G. Golmohammadnejaad Bahraami, Ph.D.[4]

Abstract

In order to sketch a better view of factors affecting students' resistance to school norms, the experiences of 15 teachers who were purposefully selected to the point of data saturation, were recorded through extensive and semi-structured interviews. The analyses of the responses lead to the identification of 181 elements within 6 major and 22 minor themes. Disregard for values, teaching competencies, behavioral disorders among adolescents, family role, adolescent's interaction with peers, and the cyberspace harmful potential are the most important factors influencing students' resistance to school norms according to the teachers interviewed.

Keywords: **resisting norms, school, teachers, phenomenology**

Date Received: July 12, 2021 **Date Accepted:** April 9, 2022

1. M.A. in Educational Research, Faculty of Education and Psychology, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran.
   E-mail: bahari.pv@gmail.com
2. M.A. in Educational Research, Faculty of Education and Psychology, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran.
   E-mail: v.73delkhosh@gmail.com
3. **Corresponding Author:** Associate Professor of Education, Faculty of Education and Psychology, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran.
   E-mail: b.yargholi@azaruniv.ac.ir
4. Associate Professor of Education, Faculty of Education and Psychology, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran.
   E-mail: dr.golmohammadnajad@azaruniv.ac.ir